

Ryszard de Latour

Ochronne uzbrojenie husarii w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach i Muzeum Regionalnego w Szydłowie na tle dotychczasowych badań nad zbroją husarską

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 13, 197-208

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RYSZARD DE LATOUR

OCHRONNE UZBROJENIE HUSARII W ZBIORACH MUZEUM NARODOWEGO W KIELCACH I MUZEUM REGIONALNEGO W SZYDŁOWIE NA TLE DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ NAD ZBROJĄ HUSARSKĄ

Ochronne uzbrojenie husarii, wybitnie polski twór sztuki płatnerskiej, zachowało się do naszych czasów w znikomych ilościach¹. Zatem każda najmniejsza nawet wzmianka o nie publikowanych i nieznanych przykładach wnosi nowy materiał do dotychczasowego stanu badań.

Uzbrojenie i oporządzenie husarii było przedmiotem zainteresowania brońoznawców polskich już przed drugą wojną światową. Obszerną rozprawę poświęcił husarii Bronisław Gembarzewski². Podał w niej wiele interesujących źródeł, jednak sama zbroja nie znajduje w opracowaniu tyle miejsca, ile by się można było spodziewać. W czasach powojennych tematyką tą bliżej zainteresował się Zbigniew Bocheński, który w kilku rozprawach na temat dekoracji zbroi, jej genezy oraz typologii dał wyraz swoim zainteresowaniom dla tak charakterystycznej, polskiej formy uzbrojenia ochronnego³. Pewną grupę zbroi husarskich używanych przez pocztowych husarii omówił Stanisław Kobielski⁴. Wiele uwagi poświęca jej również Zdzisław Żygulski jun.⁵

¹ W zbiorach krajowych posiadamy ok. 20 zbroi husarskich tworzących wraz z szyszakami jednorodnie lub właściwie zestawione komplety, tyleż zbroi zdekompletowanych, luźnych natomiast części uzbrojenia ok. 100, por. Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1975, s. 264.

² B. Gembarzewski, *Husarze — ubiór, oporządzenie i uzbrojenie 1500—1775*, „Broń i Barwa”. Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Wojska, R. V, Warszawa 1938, s. 207—254; B. Gembarzewski, *Husarze — ubiór, oporządzenie i uzbrojenie 1500—1775* (ciąg dalszy), „Broń i Barwa”, R. VI, Warszawa 1939, s. 52—70.

³ Z. Bocheński, *Ornamentyka ludowa na zbrojach husarskich*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. IX, Warszawa 1955, s. 362—375; Z. Bocheński, *Ze studiów nad polską zbroją husarską*, [w:] *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. VI, Kraków 1960, s. 12—50; Z. Bocheński, *Próba określenia genezy polskiej zbroi husarskiej*, [w:] *Muzealnictwo Wojskowe*, t. II, Warszawa 1964, s. 141—166.

⁴ S. Kobielski, *Chorągiew husarska pułku hetmańskiego Rzewuskich i jej zbroje*, [w:] *Studia i materiały do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, cz. I, Kraków 1963, s. 32—48.

⁵ Z. Żygulski jun., op. cit., ss. 189—190, 264—270.

W dalszym ciągu jednak temat ten nie został omówiony do końca i czeka na całościowe opracowanie.

Nazwa „husarze” pojawia się po raz pierwszy w rejestrze skarbowym z 1500 r.⁶, dopiero jednak druga połowa wieku XVI jest okresem, kiedy husaria powoli zamienia się w tę jazdę, która w wieku XVII zasłynęła na polach bitewnych.

Początkowo jazda lekka, bez uzbrojenia ochronnego wzorująca się na oddziałach lekkiej jazdy węgierskiej — Raców, z biegiem czasu przekształca się husaria w dobrze uzbrojone oddziały. Jednak uzbrojenie ochronne było bardzo zróżnicowane. Reforma tej jazdy została podjęta przez Stefana Batorego w ramach reformy wojska nadwornego, a do organizowania nadwornych chorągwi husarskich przystąpiono na mocy uniwersału królewskiego z 23. 06. 1576 r.⁷

Jest to jazda uzbrojona w pancerze, a później w zbroje⁸, zastępująca ciężkozbrojne oddziały kopijników i spełniająca ich rolę na polu bitwy. Na miejsce dotychczasowych husarzy (jako jazdy lżejszej) pojawiają się w tym czasie kozacy tzw. później — pancerni⁹.

Jeden z pierwszych listów przepowiadnych na chorągiew husarską został wydany Stefanowi Bielawskiemu. Czytamy w nim między innymi:

Każdy rotmistrz ma się starać, aby konie tych żołnierzy były dobre i mocne, a oni sami uzbrojeni na sposób węgierski, w mocne zbroje, żelazne szyszaki i żelazne rękawice, kopie, szablę, miecz zwany koncerzem, pistolet przy siodle, zaś pióra i inne ozdoby dla okazałości i postrachu nieprzyjaciela zależnie od upodobania każdego¹⁰.

Na Węgrzech w tym czasie używano zbroi, które pod nazwą „Hussarische oder ungarische Harnische” przyjęły się także w jeździe austriackiej. Okazy tak określane występują w zapiskach arsenału styryjskiego w Grazu z lat 1579—1647¹¹. Są to zarówno zbroje całofolgowie, jak również napierśniki i napleczniki składające się z płyty połączonej z kilkoma folgami. Takie to zbroje występują w naszych dawnych inwentarzach pod nazwą zbroi węgierskich „w pasy”¹². Przeważająca część okazów z Grazu jest całkowicie folgowa. Kon-

⁶ B. Gembarzewski, op. cit., s. 208.

⁷ Z. Spieralski, J. Wimmer, *Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej*, z. 5, Warszawa 1961, s. 8.

⁸ B. Gembarzewski, op. cit., s. 210.

⁹ Ibidem, s. 210. Należy tu również zwrócić uwagę na termin pancerni. Nazwa ta została przejęta od rodzaju uzbrojenia ochronnego używanego przez te formacje, a mianowicie — pancerze kolcze, zwane inaczej kolczugami (koszulki skonstruowane z przeplatających się ze sobą kółeczek stalowych lub żelaznych). Nie należy mylić pancerni ze zbroją płytową zbudowaną na zupełnie innej zasadzie.

¹⁰ Z. Spieralski, J. Wimmer, op. cit., s. 42.

¹¹ Z. Bocheński, *Próba określenia genezy polskiej zbroi husarskiej*, op. cit., s. 143.

¹² Z. Bocheński, *Uwagi o płatnerzach krakowskich*, [w:] „Broń i Barwa”, R. IV, Warszawa 1937, s. 53.

struktura taka pozwalała na większą swobodę ruchów, ale pod względem odporności ustępowała płytowej.

Pomimo że zbroje te występują pod nazwą zbroi węgierskich zarówno w inwentarzach polskich i austriackich, to jednak nie na Węgrzech należy szukać wzorów, lecz we Włoszech. Tam właśnie występował typ zbroi o podobnie ukształtowanym kirysie i nosił nazwę „anima”. Z przekazów historycznych wiadomo, że typ „anima” będący zasadniczo zbroją w całości wielofolgową istniał już w XIV w. i cieszył się powodzeniem zwłaszcza w służbie okrętowej (Wenecja), ponieważ folgi dawały większą swobodę ruchów¹³. Zachowywały się nieliczne okazy typu anima, dla których Włosi obecnie stosują nazwę „alla unghera”¹⁴, natomiast w literaturze zachodnioeuropejskiej typ anima jest czasem utożsamiany z polską zbroją husarską¹⁵. Była to półzbroja (kirys, taszki i osłony ramion) zbudowana w całości z folg. Płyty uformowane w dość wąskie pasy zachodzące na siebie od dołu do góry połączone były wewnątrz za pomocą rzemieni i ruchomych nitów. Z tego niewątpliwie typu powstała w XVI w. charakterystyczna zbroja husarska na Węgrzech, w Austrii i w Polsce. Przykłady zbroi całofolgowych spotykamy również w Niemczech¹⁶.

Typowe kirysy husarskie z końca XVI w., napierśniki i napleczniki, łączone na ramionach i w pasie rzemieniami, złożone są z nachodzących na siebie od dołu do góry folg, zwykle ośmiu. Folgi napierśne tworzyły pośrodku wyraźną „ość”, u dołu zaś wypukłą „gąskę”. Dolna folga posiadała wyraźne odgięcie na zewnątrz. Podobnie kształtowany był naplecznik. Dekorację stanowiły najczęściej ozdobne rozety wokół nitów łączących poszczególne folgi¹⁷.

Znajdujący się w zbiorach kieleckich kirys husarski składa się z napierśnika i naplecznika. Napierśnik folgowy (ryc. 1) z dwunastu nachodzących na siebie od dołu ku górze pasów żelaznych pośrodku dekoracyjnie wykrojonych. Górna folga przy szyi z małą baskiną. Po bokach górnej folgi przymocowane klamry mocujące z naplecznikiem. Po bokach zamocowane dwie folgi pachowe z siedmioma otworami, w których umieszczone były mosiężne rozetki (obecnie jedna w foldze lewej). Wzdłuż środka na każdej foldze napierśnika stylizowana w kształcie dekoracyjnie potraktowanej wazy mosiężna ozdoba

¹³ Z. Żygulski jun., *Uzbrojenie w „Hołdzie pruskim” Matejki* [w:] *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. III, Kraków 1957, s. 39.

¹⁴ Z. Żygulski, *Broń w dawnej Polsce...*, s. 151, przyp. 2; L. C. Boccia, *Il Museo Stibbert a Firenze*, t. III, s. 59—60, podany został opis zbroi lekkiej kawalerii z ok. 1560 r. wykonanej w pñ. Italii jako „di un corsaletto da cavallo leggero alla unghera”.

¹⁵ M. Nickel, *Znaki napleczne: polskie skrzydła husarskie, japońskie sashimono i azteckie tlauhuitzli* [w:] *Materiały VIII Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzeów Broni i Historii Wojskowej*, Warszawa—Kraków 1978, s. 17, gdzie autor pisze: „Zbroje husarzy polskich — animy, a nawet zbroje łuskowe wywodzą się z tradycji sarmackich”.

¹⁶ J. Schöbel, *Prunkwaffen, Waffen und Rüstungen aus dem historischen Museum Dresden*, Leipzig 1973, s. 55, il. 20, gdzie zbroja folgowa pochodząca z końca XVI w., wykonana w warsztatach augsburskich, określona jest mianem zbroi „rakowej” — Krebsarnisch.

¹⁷ Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce...*, s. 190



Ryc. 1. Napierśnik
zbroi husarskiej,
przełom XVI/XVII w.

flankowana po bokach (bliżej folg pachowych) dekoracyjnymi mosiężnymi rozetami (sześć rozet z jednej i sześć rozet z drugiej strony na pierwszych siedmiu górnych folgach). Podobne rozety umieszczono na pozostałych pięciu folgach, lecz w większym rozstawieniu w stosunku do rozet środkowych. Folia najniższa z dość szeroką, wywiniętą na zewnątrz baskiną z umieszczonymi na niej drobnymi mosiężnymi rozetami (obecnie zachowane tylko cztery). Dodatkowe mosiężne rozety umieszczono na sześciu dolnych folgach, wzdłuż rozet umieszczonych centralnie. Dolne folgi tworzą charakterystyczną „gąskę”. Naplecznik (ryc. 2) składa się z jedenastu folg pośrodku dekoracyjnie wykrojonych i dekorowanych podobnie jak napierśnik. Podobna dekoracja występuje na napierśniku i napleczniku znajdującym się w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie datowanych na koniec XVI w. Zachowało się jedynie kilka napierśników i napleczników z tego wczesnego okresu. Trudno mówić o proveniencji tego obiektu: przez kogo i kiedy został wykonany, zwłaszcza że źródła na temat warsztatów płatnerskich są bardzo skromne. Prawdopodobnie każdy towarzysz zamawiał zbroję na własną rękę. Dość dobry poziom artystyczny naszego półzbrojka pozwala przypuszczać, że został wykonany nie w wiejskiej kuźni, lecz w dobrym warsztacie płatnerskim.

W latach dwudziestych siedemnastego wieku nie spotykamy już tego typu

Ryc. 2. Naplecznik
zbroi husarskiej,
przełom XVI/XVII w.



uzbrojenia obronnego. Wypierane zostaje przez półzbroję spełniającą o wiele lepiej wymogi zarówno ochronne, jak i użytkowe. Zbroje, o których będzie mowa, występowały równocześnie ze zbrojami całofolgowymi, jednak w konfrontacji wojennej odniosły nad nimi sukces. Są to zbroje płytowo-folgowie, w których płyta napierśnika i naplecznika połączona jest z trzema, czterema lub pięcioma folgami przymocowanymi poniżej. Płyta lepiej chroniła przed ciosami niż w zbrojach całofolgowych, zaś folgi umieszczone u dołu pozwalały na wykonywanie ruchów w tył i w przód, tak jak to miało miejsce w zbrojach całofolgowych. A więc widać tu wykorzystanie do maksimum zarówno funkcji ochronnych, jak i użytkowych.

Jedno z wcześniejszych tego typu rozwiązań spotykamy we Włoszech¹⁸. W posiadaniu Muzeum Narodowego w Krakowie jest napierśnik od kostiumo-

¹⁸ L. C. Boccia, op. cit., s. 60, prezentowany tu napierśnik składa się z blachy napierśnej połączonej z pięcioma folgami. Przez środek kiryasu przechodzi wyraźna oś. Napierśnik datowany na ok. 1589 r.; J. Mann, *Wallace Collection Catalogues, European Arms and Armour*, t. I, London 1962, s. 163, nr 217. Prezentowany napierśnik z ok. 1575 r., roboty mediolańskiej, składa się z blachy napierśnej połączonej z pięcioma folgami. Blacha napierśna pochodzi z ok. 1550 r., folgi dodano ok. 1575 r.



Ryc. 3. Napierśnik
płytoowo-folgowy
zbroi husarskiej,
połowa XVII w.

wej zbroi włoskiej z pierwszej połowy wieku XVI zbudowany również na takiej zasadzie¹⁹.

Prawdopodobnie jedną z pierwszych zbroi o formie, jaką potem spotykamy w zbrojach husarskich, była zbroja króla Stefana Batorego²⁰ wykonana około 1560 r. w warsztatach niemieckich. Biorąc jednak pod uwagę bliskość kontaktów włosko-węgierskich, nasuwa się przypuszczenie, iż Batory zetknął się z tego typu rozwiązaniem konstrukcyjnym stosowanym we Włoszech i zasugerował je niemieckiemu płatnerzowi. Tak więc można by doszukiwać się rodowodu zbroi husarskiej we Włoszech.

Używanie zbroi z trzema folgami w Polsce jest zaświadczone przykładami

¹⁹ *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. III, Kraków 1957, s. 45, il. 16.

²⁰ E. Łepkowski, *Studium Jana Matejki „Zbroja Stefana Batorego”*, [w:] *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie* t. I, Kraków 1952, s. 336—342; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce...*, s. 198, pisze: „Własną reprezentacyjną zbroję husarską wraz z szyszakiem ofiarował król Stefan Batory do ambraskiego panteonu sławy arcyksięcia Ferdynanda tyrolskiego”.



Ryc. 4. Fragment dekoracji na napleczniku zbroi husarskiej, połowa XVII w.

ikonograficznymi z końca XVI i z XVII wieku²¹. Jednak całkowite wykształcenie zbroi husarskiej płytowo-folgowej nastąpiło dopiero pod koniec pierwszej połowy wieku XVII, w latach panowania Władysława IV (1632—1648). Podział przeprowadzony przez Z. Bocheńskiego wśród zbroi, które uważa za typowo husarskie, wyróżnia dwie grupy: starszą i młodszą (grupa starsza mniej więcej w latach 1640—75, grupa młodszą w latach 1675—1730)²².

Półbrojek husarski z muzeum w Szydłowie (ryc. 3) spełnia wszelkie warunki, aby być zaliczonym do grupy starszej. Składa się z napierśnika, na-

²¹ Z. Bocheński, *Próba określenia genezy polskiej zbroi husarskiej*, op. cit., s. 148.

²² Podział zastosowany przez Z. Bocheńskiego wyodrębnia dwie grupy: młodszą i starszą, nie stosując jednak wewnętrznego podziału na typy, por. S. J. Gąsiorowski, *Metoda typologiczna w badaniach nad sztuką*, „Przegląd Historii Sztuki”, R. II, Kraków 1930/31, s. 98—114. Według Gąsiorowskiego typ jest pojęciem o węższym zakresie niż grupa (s. 105). Rozszerzona typologia niewątpliwie mogłaby doprowadzić do szerszych wniosków, zwłaszcza że w obrębie jednej grupy istnieje na ogół kilka typów. Jest to praca, która niewątpliwie wymaga zapoznania się ze wszystkimi obiektami, co umożliwiłoby w obrębie każdej grupy wyodrębnienie ich

plecznika, obojczyka, dwóch karwaszy i naramiennika. Płyta napierśna z zamocowanymi u dołu trzema folgami. Wzdłuż płyty i folg przechodzi wyraźna oś, charakterystyczna dla grupy starszej. Trzy folgi o brzegach wycinanych w zęby. Na dolnej foldzie szeroka baskina obita paskiem mosiężnej blachy, której dekorację stanowią wybijane od wewnątrz „perełki”. Folgi połączone są ze sobą nitami o mosiężnych główkach. Po bokach na każdej foldzie guz z blachy mosiężnej (po trzy z każdego boku). Na ości folg były prawdopodobnie trzy (obecnie jedna) mosiężne ozdoby w kształcie rombu z mosiężnym nitem mocującym pośrodku. Takie same ozdoby, tylko inaczej ułożone, znajdują się pomiędzy ością i guzami (po jednej z każdej strony). Na obrzeżach pach i wycięciu przy szyi — obicia mosiężną blachą ukształtowaną faliście. Ich dekorację stanowią perełki wybite tak jak na baskinie i rytowane podwójne kółeczka. Dodatkowym elementem dekoracyjnym są nity mocujące z główkami mosiężnymi na obrzeżach napierśnika. Podobnie dekorowany jest również trzyfolgowy naplecznik. W części centralnej napierśnika umieszczono krzyż rycerski zamknięty w prostokącie. Jest to więc jeszcze jedna zbroja, w której w przeciwieństwie do większości z tej grupy krzyż rycerski jest umieszczony centralnie²³.

Naramiennik pięciofolgowy ze skrzydełkiem ochraniającym pachę posiada oś, która w tym elemencie uzbrojenia w zbrojach grupy młodszej zanika²⁴. Taka sama dekoracja jak napierśnika i naplecznika pozwala przypuszczać, że stanowi on wraz z nimi całość i pochodzi z lat 1640—1675. Również do комплекtu należą dwa karwasze grupy starszej (odmiana B)²⁵ o skromnej dekoracji, na którą składa się mosiężna lamówka z wybijanymi podwójnymi kółeczkami.

Obojczyk prawdopodobnie pochodzi od innej zbroi, za czym przemawia inny sposób rozmieszczenia ornamentyki, jak również odmienna dekoracja krzyża rycerskiego. Nie ulega jednak wątpliwości, że należy go zaliczyć również do grupy starszej.

Kolejny obiekt — napierśnik husarski (ryc. 5), również ze zbiorów Mu-

wariantów, np. podział w zależności od ilości folg, w zależności od dekoracji ogólnej, w zależności od charakterystycznej dekoracji opachowej.

Potwierdzają to częściowo wyniki uzyskane na przebadanych kilkunastu obiektach, w których w zależności od liczby folg występuje na ogół różna dekoracja. Charakterystyczna dekoracja przy pachach (w kształcie elementu przypominającego przestylizowaną ptasią głowę) występuje na ogół w zbrojach o 5 folgach, bardzo rzadko w zbrojach o trzech folgach. W niektórych zbrojach z trzema folgami opachy dekorowane są paskami mosiężnej blachy i rozetami, w innych tylko rozetami lub nitami. Można by założyć, że: zbroje z większą ilością folg i z charakterystycznymi dekoracjami opachowymi przynależne były rotmistrzom, towarzysze nosili zbroje z trzema folgami i z dekoracją skromniejszą, pocztowi nosili zbroje z trzema folgami i bez ozdób. Oczywiście powyższe założenie wymaga dokładnej i żmudnej pracy nad wszystkimi znanymi obiektami, co w końcowym rezultacie wcale nie musi (lecz może) potwierdzić wysuniętych jedynie na podstawie przebadania kilkunastu obiektów wniosków.

²³ Z. Bocheński, *Ze studiów nad polską zbroją husarską*, s. 20.

²⁴ Ibidem, s. 15.

²⁵ Ibidem, s. 39.

Ryc. 5. Napierśnik
płytkowo-folgowy
używany przez pocztowego
husarii, druga
połowa XVII w.



zeum Regionalnego w Szydłowie, należy zaliczyć do uzbrojenia pocztowego husarii, w przeciwieństwie do wyżej omawianego, który należał niewątpliwie do towarzysza. O uzbrojeniu ochronnym pocztowych pisze Z. Bocheński²⁶, a zachowaną do tej pory grupę, znajdującą się w muzeum w Rzeszowie i w Sanoku, omawia szczegółowo S. Kobielski²⁷.

Prezentowany napierśnik jest typowym przykładem płatnerstwa drugiej połowy XVII w., uwzględniającym praktyczną stronę uzbrojenia. Wykonany bardzo surowo „od młota” nie odznacza się staranną obróbką metalu. Jako materiału użyto prymitywnie kutych płatów żelaza. Opatrzony jest „ością” biegnącą przez środek i opadającą prosto ku dołowi. Folgi o brzegach lekko sfazowanych, bez dekoracyjnych wykrojów w zęby, charakterystycznych dla kirysów używanych przez towarzyszy. W górnej części napierśnika znajdują się pozostałości klamer. W najniższej foldzie po bokach — otwory, w których prawdopodobnie zamocowane były klamry boczne. Elementem dekoracyjnym są nity mosiężne umieszczone na obrzeżu całego napierśnika i na wywinięciu dolnej folgi. Dodatkowym elementem dekoracyjnym są również duże stalowe

²⁶ Ibidem, s. 37—38.

²⁷ S. Kobielski, op. cit.

guzy osadzone na trzpieniach łączących folgi po bokach (po trzy z każdej strony). Krzyż rycerski z jednym ramieniem odłamanym wykonany z blachy mosiężnej umieszczony jest pośrodku napierśnika. W każdym ramieniu stempekowa dekoracja powtarzająca motyw krzyża.

POCHODZENIE EKSPONATÓW

Nie posiadamy niestety bliższych danych na temat półzbrojka husarskiego ze zbiorów kieleckich. Wiemy jedynie, że do zbiorów dostał się 28 lipca 1945 r. ze zbiorów Druckich-Lubeckich w Bałtowie w dawnym powiecie ilżeckim.

Ciekawiej przedstawia się historia półzbrojków z Muzeum Regionalnego w Szydłowie. Zostały one nabyte w 1958 r. od księdza Stanisława Skórczyńskiego, lecz niestety bez odnotowania źródła ich pochodzenia. Ks. Skórczyński, archeolog i zamiłowany badacz regionu, był od 1920 r. proboszczem w Korytnicy. W swoich wspomnieniach nie mówi nic o tym uzbrojeniu, pisze natomiast, że ks. Sierakowski, proboszcz w Kijach, przyjeżdżał tutaj (do Korytnicy — uzup. aut.) i kopał pod Rębowem, gdzie:

miejscowi ludziska od niepamiętnych czasów, pasąc tu gęsi i bydło, znajdowali bardzo ładne garnki i miecze, noże, ostrogi, grzebienie — i niszczyli. Były to realne echa bitwy Karola XII z Augustem II stoczonej w 1702 r.²⁸

Chodzi tu o bitwę pod Kliszowem, która miała miejsce 19 lipca 1702 r., w której brało udział między innymi dziewięć chorągwi husarskich i walczyło zupełnie dobrze²⁹. Kliszów leży pomiędzy Rębowem i Korytnicą (w dawnym powiecie jędrzejowskim). Bardzo prawdopodobne jest, że ksiądz Skórczyński nabył to uzbrojenie w Rębowie, a nie wspomina o tym, ponieważ nie zostało ono wykopane przez niego. Stan zachowania (skorodowanie, braki) wskazuje, że uzbrojenie to musiało długi czas przeleżeć w ziemi, co również pozwala skłaniać się ku przypuszczeniu, że zostało wykopane w okolicach Rębowa. Jeżeli przyjąć tę hipotezę, to widać, że jeszcze w 1702 r., w czasie kiedy oddziały husarskie powoli tracą swoje znaczenie jako podstawowa siła natarcia, używano uzbrojenia różnorodnego zarówno grupy starszej, jak i młodszej.



²⁸ S. Skórczyński, *Archeolog na probostwie*, „Pamiętnik Kielecki”, Kielce 1947, s. 11.

²⁹ J. Cichowski, A. Szulczyński, *Husaria*, Warszawa 1977, s. 231—233.

ЗАЩИТНОЕ ВООРУЖЕНИЕ ГУСАР В ФОНДЕ НАРОДНОГО МУЗЕЯ
В КЕЛЬЦАХ И РЕГИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ В ШИДЛОВЕ НА ФОНЕ
ПОЛУЧЕННЫХ ДО СИХ ПОР РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ ГУСАРСКИХ
ДОСПЕХОВ

Защитное вооружение гусар — исконно национальное изделие оружейного искусства — дошло до наших времен в минимальном количестве. В государственных коллекциях сохранилось ок. 20 полных гусарских доспехов, такое же количество неполных и ок. 100 отдельных частей вооружения.

Представленное автором состояние исследований свидетельствует о том, насколько ничтожным был интерес к этой теме, что и является причиной небольшого количества научных разработок и отсутствия комплексной обработки. М. пр. по этим причинам автор занимается описанием трех объектов, до сих пор неизвестных широкому кругу знатоков оружия, используя их одновременно как материал, позволяющий подвести итог того, что известно до сих пор про гусарские доспехи.

Когда в 1576 г. на основании королевского универсала начали организовать придворные гусарские хоругви, в издаваемых указах можно было прочесть, что гусары должны быть вооружены по венгерскому образцу — в прочные латы и железные шлемы.

Сначала это были доспехи, а скоро полудоспехи, в состав которых входили нагрудник и наплечник, для которых в качестве образца были, скорее всего, использованы итальянские латы — так называемые „анима“. До наших времен сохранилось всего несколько этих ранних доспехов, при чем один экземпляр находится в Народноткацкого искусства, несмотря на то, что их собирали, как элементы снабжения дворном Музее в Кельцах. Это нагрудник с наплечником, состоящий из железных пластинок более подробных данных. Известно, что в кельцкую коллекцию он попал 28 июля 1945 г. из фонда Друцких-Любецких в Балтове, в прежнем Илжецком повяте, а довольно высокий артистический уровень изделия позволяет предполагать, что оно создано в неплохой оружейной мастерской.

В двадцатые годы семнадцатого столетия полудоспехи из пластинок сменяются полудоспехами, состоящими из плит, соединенных пластинками, что повышает их оборонительные и потребительные свойства.

Такие полудоспехи состояли из нагрудного и наплечного пласта, соединенного с тремя, четырьмя или пятью плитками, прикрепленными внизу. Их носили все гусары, а разницы состояли только в большей или меньшей декоративности.

В польских фондах сохранилось небольшое количество экземпляров этих полудоспехов. Два из них находятся в Региональном Музее в Шидлове. Одни из этих полудоспехов были, на основании характерных черт, определены автором как латы товарища гусар и классифицированы в т. наз. старшей группе (по классификации З. Бохенского, 1640—75 г.г.), вторые — как нагрудник почтового гусар и датированы второй половиной XVII в.

Оба скорее всего принимали участие в одном из последних сражений, в котором сражались гусары: под Клишевом в 1702 г.

PROTECTIVE ARMOUR OF HUSSARS IN THE COLLECTIONS OF THE
NATIONAL MUSEUM IN KIELCE AND THE REGIONAL MUSEUM AT
SZYDLÓW AGAINST THE BACKGROUND OF THE HITHERTO
RESEARCH INTO HUSSAR ARMOUR

The protective armour of hussars, a markedly national outcome of armourer's craft, has been preserved in small numbers. In the collections of museums in Poland there are about 20 complete hussar armours, the same number of incomplete armours and about 100 different elements of armour.

The state of art of the research, outlined by the author, gives evidence that this subject has been little investigated and still awaits complex elaboration. For that reason three unpublished items, unknown to a wider circle of connoisseurs, are discussed. They are also used as material from which a synthesis of the hitherto research into hussar armour can be made.

When in 1576, by virtue of the king's universal, royal companies were organized, the directives said that hussars should be armoured following the Hungarian style, with heavy armours and iron helmets.

Originally, they were armours or, precisely, half-armours consisting of a multi-foil breast-plate and back-plate whose prototypes were most likely Italian armours called "anima". Only a few examples of that early armour have been preserved until the present time, one of them being kept in the collections of the National Museum in Kielce, It is a breast-plate with a back-plate consisting of iron foils ornamented with brass rosette and rivets.

Unfortunately, we do not have more detailed data about it. It is known that it was transferred to the Kielce collection from the collections of Drucki-Lubecki at Bałtów in the former Ilża District on 21 July 1945. Relatively good craftsmanship permits to presume that it was made in a good armourer's workshop. In the 1620's the foil half-armour (półbroja całofolgowa) was replaced by the plate-foil half-armour (półbroja płytowo-folgowa) which had better protective qualities.

Such a half-armour consisted of a breast-plate and back plate coupled with three, four or five foils attached below. They were worn by both comrades in the arms and fellow hussars, differing only in decorative effects.

Very few specimens of half-armour have been preserved in the Polish collections, including two in the Regional Museum at Szydłów. One of them, on account of its characteristic features, has been classified by the present author as a half-armour of a hussar comrade in arms and, according to Z. Bocheński's classification, belongs to the so-called older group, i.e. the years 1640—75; the other armour has been referred to as a breast-plate of a fellow hussar and dates back to the second half of the 17th century.

Both armours could have taken part in one of the last battles in which hussars fought — n. Kliszew in 1702.